

джазового музиканта, також фрагменти композицій Петруччіані. Рідкісне генетичне захворювання, яким страдав музикант, визначило стрімкий темп його життя; подолання стало двигуном його творчості. Петруччіані, європеець за походженням та «американець» за мисленням, поєднав у своєму індивідуальному стилі впливи самих різних жанрів музичної культури Франції, латиноамериканської музики, з кращими зразками американського джазу, синтезував їх на базі отриманої їм серйозної класичної підготовки.

Ключові слова: творча доля Мішеля Петруччіані, джазові композиції Петруччіані, стильові традиції, музична культура Франції, ритмічна формула самби, французький джаз, «licks».

Lebedeva Nataliya. Artistic destiny motifs of Michel Petrucciani: «Combining music with life in spiritual dimension». The article presents an overview of the unique artistic life of Michel Petrucciani, a jazz musician. His artistic biography has not been researched in domestic musicology before. The research is based on English books, articles, and documentaries dedicated to the life and creative work of this jazz musician, as well as pieces of Petrucciani's compositions. Petrucciani had a rare genetic disease that rapidly decreased his life span, which became an engine for his creative work. Petrucciani, a European by origin and American by mentality, developed his individual style blending the different musical genres of France and Latin America with the best examples of American jazz, combining these with his solid classical background.

Keywords: Artistic destiny of Michel Petrucciani, jazz compositions of Petrucciani, style traditions, musical culture of France, Samba rhythmic structure, French jazz, jazz licks.

Ірина Кондратенко

МИХАЙЛО ЛИТВИНЕНКО: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ РЕГЕНТА МИТРОПОЛИЧОГО ХОРУ

Михайло Семенович Литвиненко є одним із видатних регентів старшого покоління, тому по праву займає одне з чільних місць в історії сучасної української хорової культури. Його плідна професійна кар'єра як керівника багатьох церковних і світських колективів, без перебільшення, тривала більше півстоліття. Цікаво, що серед біографій відомих особистостей спостерігається така особливість, що так звані «внутрішній стрижень» більшості з них формується в молоді роки, і яскравий приклад Михайла Семеновича, у цьому аспекті, не є винятком. Користуючись

матеріалами, які наводить у своїй монографії дослідник української хорової генези Михайло Бурбан, талановитий від природи юнак свої перші професійні кроки зробив ще зі студентських років. Так, в 1948 році він вступив до Київської духовної семінарії, а трохи пізніше очолив і її хор [1, с. 441]. Але завершити повний курс навчання в цьому закладі, йому, нажаль, не вдалося: після закінчення четвертого курсу майбутнього випускника заарештували і висунули обвинувачення в «антирадянській пропаганді і агітації»¹. Перебуваючи в 13 окремому пункті табору для політв'язнів, який географічно знаходився на річці Унжа і межував з Костромською, Кіровською та Горьківською областями, М. Литвиненко створив самодіяльний хор УнжЛАГУ (1952–55), і був його художнім керівником. Після амністії повернувся на Батьківщину, проте, не маючи постійного місця проживання, служив регентом в церквах різних міст України. Він постійно змінював ареал своєї діяльності: Бориспіль, Ізмаїл, Хмельницький, Сміла, Шепетівка... В 1969 році влаштувався на державну роботу: керував ансамблем «Веселка» Полтавської філармонії, військовим ансамблем пісні і танцю гарнізонного Будинку офіцерів в місті Кременчуг [1, с. 441]. Багато працює з робітничими колективами, такими, як хорові капели Кременчуцького і Крюківського вагонобудівного заводу. Володимир Глушко, нині покійний товариш Михайла Семеновича, певно, висловив думку багатьох сучасників митця і поетично назвав його: «...бриллиант, отражающий и изливающий на окружающих благодатный свет» [2, с. 6] не тільки в церкві, а й «в миру», не тільки на свободі, а й в ув'язненні. Причому організовані ним колективи, до складу яких входили в переважній більшості аматори, звучали так, що, наприклад, очолювана ним з 1962 по 1966 рік самодіяльна капела районного будинку культури в місті Миргород, вже через рік отримала статус народної, а записи цього колективу зберігаються у фонді радіо України [2, с. 80].

Але, на жаль, не тільки київський період біографії Литвиненка, а також його композиторська творчість і регентсько-хормейстерська діяльність, однак, залишилися поза увагою сучасних українських дослідників. Разом із тим, здобуття незалежності нашою країною зумовило надзвичайний інтерес молодих науковців до вивчення заборонених тоталітарною владою суспільних процесів, пов'язаних з ментальністю нашого народу, питаннями його духовного життя і віри тощо, що в свою чергу призвело до «перевідкриття» і навіть реабілітації відомих, але з часом забутих імен. Саме цим і пояснюються *актуальність і наукова новизна* даної роботи, доцільність якої зумовлена, в свою чергу,

¹ Особистий архів М.С. Литвиненка.

відсутністю ґрунтового і комплексного дослідження, присвяченого церковно-співацькому життю Володимирського собору до 1992 року.

Вивчення київського періоду життя М. Литвиненка сприятиме не тільки більш повному висвітленню творчої біографії митця, а й дозволить розглянути його діяльність в контексті україно-російських регентсько-співацьких зв'язків, їх інтеграції. *Метою роботи* є висвітлення богослужбової діяльності митрополичого хору Володимирського кафедрального собору під керівництвом М. Литвиненка, а також визначення ролі видатного українського регента в розвитку хорової культури не тільки столиці, а і всієї України в цілому.

Остання третина минулого століття в нашій країні ознаменувалася поживанням і поступовим відродженням літургійного життя, про що свідчать такі істотні фактори, як: реконструкція стародавніх і побудова нових православних храмів і соборів; заснування спеціалізованих навчальних закладів; повернення святинь, які або зберігалися як музейні експонати, або були вивезені за межі України; утворення нових парафій і місіонерсько-громадських організацій; реабілітація репресованого за радянських часів духовенства; формування конфесійного літературного стилю і його виділення як окремого стилю мовлення тощо. Але слід зазначити, що значну роль своєї духовно-просвітницької місії Православна Церква відводила і продовжує відводити хоровому співу і регентській справі. Це, насамперед, стосується їх різнобічного і ґрунтового вивчення, оскільки сам процес Богослужіння від самого початку свого існування був синкретично пов'язаний зі словом, співом і певним внутрішнім станом учасників «загальної справи»¹ (духовенства, кліру і прихожан). Звідси випливає, що М. Литвиненко, окрім диригентської професії, є, водночас, і регентом – носієм певних професійних знань, фахівцем і спадкоємцем у цій, незаслужено забутій і, як не дивно, досі ще маловивченій у нашій країні, галузі.

Церковно-співацьке життя Києва кінця 70-х років, незважаючи на заборони і утиски радянської ідеології, продовжувало залишатися живим, яскравим, розмаїтим і динамічним явищем. І, що найголовніше – надзвичайно духовним в прямому значенні цього слова: такі фактори, як «церковність» і канонічність, пронизували усе те, що було пов'язано з Храмом. Це найбільше стосувалося його співочого компоненту, який триєдино поєднав у собі: особливості хорового вокалу (характер подачі звука), регентську специфіку керування церковним хором і

¹ Слово «Літургія» – грецького походження, яке в перекладі означає «загальна справа». – Прим. авт. – *І.К.*

композиторську творчість. Так, за словами відомого вітчизняного хорознавця А. Лашенка: *«Спалах співацького, а пізніше і композиторського інтересу до цього шару музики був результатом природного морально-релігійного орієнтування людини, що існує в глибинах її свідомості. Даний фактор, який умовно можна вважати етногенезним, поступово набрав стабільності та упорядкував весь комплекс зусиль хороших діячів – композиторів і виконавців»* [4, с. 89]. Богослужіння відвідувало багато людей різного віку, провідні співаки і хормейстери наводнювали як невеликі кліроси, так і архієрейські хори, відомі композитори державного значення писали музику для потреб церкви... Однак, про це, звісно, відкрито не говорили. Так, за свідченням очевидців, на великі свята у Володимирському соборі і в небагатьох приходських церквах, в яких дивним чином ще «правилося», співали прекрасні хори, укомплектовані з провідних співаків оперного театру і філармонії, які, обіймаючи державні посади, стояли на хорах... за ширмою.

Розвиткові співочої культури храмів Києва і, разом з тим, поступовому зростанню професійної майстерності майбутнього видатного диригента, сприяла діяльність і численних світських керівників професійних хорів, яким була не байдужа доля православної музики. Талановитому юнакові дуже пощастило зустріти на своєму життєвому шляху багатьох видатних і непересічних особистостей, – музичних педагогів, виконавців, а також простих, але всебічно обдарованих людей, з полум'яною вірою і щирим серцем, які вплинули на його подальше становлення як музиканта і стали гідним взірцем служіння обраній справі. М. Бурбан називає ім'я Петра Гончарова, керівника хорового класу і завідуючого кафедрою хорового диригування тодішньої Київської державної консерваторії (1955–60) [1, с. 335]. Відомий хоровий діяч, він у різний час служив регентом у багатьох соборах Києва і, зокрема, керував хором у старовинному Хрестовоздвиженському храмі, що на Подолі. М. Литвиненко дуже любляв молитися під старовинними розписами цієї пам'ятки архітектури XVIII століття, яка дивом збереглася, і, заодно, відкривав для себе таємниці, якими володів визнаний професіонал. Слід також назвати іншу, не менш яскраву особистість, чия роль також є знаковою, – це Григорій Давидовський (1866–1952). Видатний педагог, хормейстер і композитор духовної музики, що за своє життя створив близько 35 колективів [1, с. 60], знайомив свого молодшого колегу із власною методикою хормейстерської роботи. Таким необхідним для керівника якостям, як, наприклад, уміння переконати, відстояти свою власну позицію і підібрати «виграшний» репертуар, – Михайло Семенович

зобов'язаний саме йому. Давидовському дивом вдавалося гастролювати країнами Європи з духовними і народнопісними програмами, особливо у складні післявоєнні роки, коли «інтернаціональний» Радянський Союз фактично перекрив усі кордони для популяризаторів такого роду творів...

Серед архієрейських хорів України хор Володимирського собору справедливо вважали найпоказовішим осередком співочого мистецтва, який в усі часи являв собою свого роду зразковий музичний еталон. Щодо історії цього колективу, то він сформувався у 1896 р., причому його очолювали провідні київські регенти-хормейстери. Знову, посилаючись на М. Бурбана, зазначимо, що: «*Диригентами хору в різні часи були Яків Калішевський (1883–1920, з перервами), Петро Гончаров (1907), Михайло Гайдай (1949), Надеждинський, Толстой*» [1, с. 37]. Причому останній з вищеназваних, регент церкви святої Варвари Михайлівського Золотоверхого монастиря Петро Дмитрович Толстой, також був одним із перших вчителів і творчих наставників М. Литвиненка. Як пізніше згадував Михайло Семенович, «...я брав у него уроки музики и жизни» [2, с. 59], не втрачав нагоди відвідати кожне богослужіння, які він проводив у цьому храмі.

З 1975 року М. Литвиненка призначили головним регентом митрополичого хору¹. Вже перша Божественна літургія під орудою нового керівника, що відбулася на престольне свято Рівноапостольного великого князя Володимира 28 липня 1975 року, стала справжньою подією. Адже, як засвідчили сучасники, небайдужі до хорового оформлення богослужіння, це був один з тих рідкісних випадків, коли духовенство, клір і віряни відчували, що мають справу не тільки з першокласним майстром, обдарованим креативною індивідуальністю, а й з ревним православним служителем. Так, стосовно репертуарної політики свого хору, він вважав, перефразуючи відомий вислів, що «...*новое – это классическое, духовно наполненное старое*» [2, с. 113]. Святковий богослужбовий репертуар, що за складністю та розмаїттям нагадував репертуар провідних московських і петербурзьких хорів, отримав схвальні відгуки київських критиків. Литвиненко, на відміну від інших регентів, через незадовільний стан митрополичого хору в перші роки своєї роботи, все ж таки не пішов шляхом спрощення репертуару і не побоявся бути незрозумілим «або занадто вишуканою, або занадто непідготовленою аудиторією». В порівняно короткий час Володимирський кафедральний собор став місцем і «співочого паломництва» як любителів, так і фахівців, тому що завжди

¹ Слід зазначити, що для написання даної статті використана тільки та інформація, яка висвітлює історію цього колективу до церковного розколу 1992 року; інші відомості про його подальшу долю не входять до кола дослідницьких інтересів автора.

був наповнений «фанатами» духовного співу практично... зі всього світу. За визнанням митця, митрополичий хор під його орудою виконував біля ста тільки авторських (!) творів. Зокрема, в репертуарі хору перевага надавалась українській і російській богослужбовій класиці: це авторські «Служби Божі» і хорові концерти Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, П. Турчанінова, Г. Давидовського, О. Архангельського, П. Чайковського, П. Речкунова... За словами самого регента, «...эти авторы входят в первую десятку признанных творцов, чья музыка является основой репертуара хора» [5, с. 61].

У виконанні цього колективу інколи звучали і власні твори Михайла Семеновича. Про це маестро сказав наступне: *«Церковную музыку я начал писать в период служения во Владимирском соборе... Некоторые из моих сочинений не только были восприняты с удовольствием хором, но и получили распространение в СССР. Это миниатюра «Ис полла эти, Деспота»... Ещё могу назвать «Величит душа моя Господа», которое исполнялось за рубежом, «Свят Господь Бог наш», «Трисвятое»* [2, с. 109–110]. Проте, він скромно зауважив: *«...тем не менее, это занятие не вошло в привычку: регулярно сочинять я не стал по той причине, что, на мой взгляд, существует большое число выдающихся пришедших не менее достойных авторов, и вряд ли удастся сказать музыкальным языком нечто новое и свежее... Писать же ради спортивного интереса, теша свои амбиции, я не считаю нужным и для себя возможным»* [5, с. 62]. Або, зніяковіло посміхнувшись, каже так: *«Мені трохи соромно говорити про це... Це твори, написані на тексти тих піснеспівів, які, як я вважаю, знаходяться «у дефіциті»* [3, с. 28].

Неодноразово на урочистостях державного рівня звучало і ім'я цього відомого хормейстера, творчий портрет якого, так само, як і плоди його Богом благословенної праці, завжди були в центрі уваги як вірян, так і всієї музичної громадськості міста. Про це свідчать запрошення митрополичого хору на престольні свята і освячення престолів, численні студійні записи, гастролі хору за кордоном (Фінляндія). Колектив неодноразово брав участь у благодійних виступах, зокрема, з нагоди святкувань 1000-річчя Хрещення Русі, які мали місце в травні-червні 1988 року. Серія концертів, присвячена цій знаменній події, відбулася в столичному оперному театрі і в Національному палаці мистецтв «Україна», причому серед провідних колективів України хор Володимирського собору, під управлінням вже літнього регента, продемонстрував слухачам виняткову таку внутрішню глибину і щирість слов'янських духовних піснеспівів, що, напевно, під силу виконати і усвідомити тільки істинно віруючою і сильною душею...

Незважаючи на минулу політичну неблагонадійність, табірне минуле і «поражение в правах», як він любить висловлюватися, він – знаний і шанований як у духовному, так і в світському середовищі. Про це свідчить те, що Михайло Семенович – кавалер двох орденів: 24 березня 2002 року у зв'язку з 75-літтям Блаженніший Митрополит Володимир нагородив ювіляра орденом Святого князя Володимира другого ступеня «За церковні заслуги». В січні 2009 року на Помісному соборі Руської Православної Церкви Святіший Патріарх Кирил нагородив 80-літнього найстаршого регента України орденом преподобного Сергія Радонезького. Шість років потому за визначний внесок в розвиток хорового мистецтва указом Президента України від 25 травня 2002 року Михайло Семенович Литвиненко був удостоєний почесного звання Заслуженого діяча мистецтв України¹, а його ім'я внесено в національну музичну енциклопедію.

«Старейшим регентом Митрополии, опытнейшим руководителем, в течении тридцати лет бессменным дирижёром главного хора Украинской Церкви» [5, с. 55], – називають видатного майстра такі періодичні видання, як «Регентское дело», «Епархиальный вестник», «Арт лайн». Дійсно, він володіє витонченим художнім смаком, глибокою життєвою мудрістю, і, звісно, істинною вірою, без якої, навіть найдосконаліше технічне виконання богослужбового твору буде тільки мертвим шаблоном, далеким від істини і правди. Причому, як неодноразово наголошував Михайло Семенович: *«...сам регент має бути духовною, надзвичайно порядною людиною. Я не можу увійти до храму, не помолившись перед кожним виступом, причому щиро, тому що тільки відверте, щире слово молитви може по-справжньому діяти на мене як на людину і як на регента і на тих, з ким я спілкуюся»* [3, с. 28]. До того ж, супутні будь-якій продуктивній хоровій роботі, творча ініціатива хористів, дисципліна, субординація і разом з тим вокально-технічна сторона хорового виконавства під його орудою зумовлені не чим іншим, як винятковим психолого-педагогічним підходом до своїх підопічних. Це є яскравим проявом однієї з найважливіших, практично для всіх керівних посад, якості, яка називається сугестивним впливом.

Литвиненко у своїй роботі завжди користувався такими принципами, що дозволило критикам провести паралелі між ним і видатними дореволюційними майстрами хорової справи, зокрема, серед вже вищеназваних, його порівнювали з *«...Яковом Калишевским, знаменитым регентом Софийского собора, которому не свете равных не было и, думаю, что скоро не будет»* [2, с. 59], творчість якого була знаковою для київської

¹ Матеріали з особистого архіву М. Литвиненка.

православної культури. Та була найприкметніша риса, яка суттєво відрізняла М. Литвиненка від інших сучасних йому регентів, – це недопущення еkleктизму у вокальному оформленні служби. Іншими словами, йдеться про вірність чистоті богослужбового репертуару, якої він завжди чітко дотримувався: «...я до сего дня стараюсь сохраниць репертуар, именно наш, киевский стиль» [2, с. 60]. З цієї точки зору, саме застосування таких стилістично виправданих принципів комплектації репертуару породжувало справжні творчі одкровення, які захоплювали прихожан Володимирського кафедрального собору: «Его неповторимые интерпретации заставляют замирать сердце и плакать душу. Его исполнение и есть молитва» [2, с. 141].

«...Я трудился во Владимирском соборе семнадцать с половиною лет – до того трагического для Церкви момента, когда бывший митрополит Филарет стал на путь раскола»... Хоча політика і вносить свої корективи, часом не життєдайні, а руйнівні, – без сумніву, Михайло Семенович залишився вірним Святій Апостольській Церкві і служив чесно: і Богу, і людям, і музиці. Він рішуче зробив свій вибір... Після оголошення про зміну керівництва, що відбулося 7 квітня 1992 року, частина обурених співаків розсіялася по церквах Києва, а інша – пішла разом з ним, і керівництво Києво-Печерської Лаври «прикріпило» хористів на служіння в «афганський» храм Воскресіння Христового, в якому вони більше року брали участь у богослужінні.

Диригентська і композиторська діяльність М. Литвиненка мали вагомий вплив не тільки на розвиток столичної хорової культури, а й України в цілому. Так, святкові богослужіння Володимирського кафедрального собору під його орудою сприяли не лише збагаченню та урізноманітненню репертуарної палітри православного Києва, а й, водночас, зумовлювали підвищення технічного рівня інших церковних хорів і приходських кліросів, кількість яких поступово зростала. Все це сприяло становленню київської регентської школи на рівні з московською та петербурзькою, які і на сьогодні залишаються провідними. Завдяки активному впровадженню в свої богослужіння заборонених в часи радянської влади православних піснеспівів, творів композиторів-емігрантів (О. Гречанінов, Б. Харитонов, І. Гарднер, М. Осоргін), а також своїх власних композицій, клірошани і парафіяни були «в курсі» тих інновацій, що відбувалися в православному світі, навіть за кордоном. Таким чином, творчість відомого українського діяча, яка по суті є подвижницьким служінням в прямому розумінні, сприяла зростанню інтересу як віруючих, так і взагалі всіх небайдужих до духовних проблем українського народу.

Безумовно, з ім'ям М.С. Литвиненка пов'язані яскраві епізоди богослужбового життя Києва, яке на зламі тисячоліть затьмарилося хмарою розколу. Але не треба забувати, що Господь рано чи пізно виявляє правду... Хоча нині видатний маестро «на покої», – залишками його унікального колективу керує ієромонах Роман (Підлубняк), головний регент Трапезного храму Києво-Печерської Лаври, учень і друг маестро. Самого Михайла Семеновича можна побачити співаючим в лаврському хорі: в нього прекрасний бас, ясний розум і лаконічне мудре слово... Або на престольному святі в будь-якому храмі Києва: незважаючи на свій солідний вік, він жваво цікавиться всім тим, чому присвятив усе своє довге, благословенне Богом життя.

Талановите творче обдарування М. Литвиненка служить Православ'ю – цій сокровенній частці менталітету українського народу, найважливішою складовою якого є сакральний хоровий спів. Не можна забувати, що саме цей вид мистецтва є могутнім, нині доступним засобом розвитку кожного, хто тільки переступить поріг храму... Утвердження індивіда як Людини, духовне становлення як православного християнина, подальше формування як особистості і поступове вдосконалення душі як богоподібної безсмертної істоти, кінцевою метою чого є спасіння, – дає тільки канонічне Православ'я, віра наших дідів і прадідів. Тому, оскільки від виховання підростаючого покоління залежить і майбутнє духовного життя нашої країни, очевидно є важлива роль церковного співу у вихованні сучасної молоді як свідомих громадян незалежної держави, професійних послідовників великих традицій народу, і, що найголовніше, – ревних і самовідданих служителів нашої Церкви. І нехай життєвий і творчий шлях Михайла Семеновича слугує нам в цьому яскравим прикладом!

1. Бурбан М.І. *Українські хори і диригенти / Михайло Іванович Бурбан ; [ред. проф. М. Шалата, доц. Б. Пиц]. – Дрогобич : Посвіт, 2006. – 640 с.*
2. Глушко В.Н. *Пою Богу моему... Михаил Семёнович Литвиненко – регент митрополичьего хора / Владимир Николаевич Глушко ; [ред. прот. Владимир (Савельев), мон. Евтропия (Бобровникова)]. – К. : Издательский отдел УПЦ МП, 2011. – 156 с.*
3. Дергун Ю. *Михайло Литвиненко: «Я не можу увійти до храму, не помолившись...» / Юлія Дергун // Арт лайн. – 1999. – № 4. – С. 27–28.*
4. Лащенко А.П. *З історії київської хорової школи / Анатолій Петрович Лащенко. – К.: Музична Україна, 2007. – 187 с.*
5. Литвиненко М.С. *Регент: воспоминания и размышления / Михаил Семёнович Литвиненко // Регентское дело. – 2008. – № 6. – С. 55–63.*

Кондратенко Ірина. Михайло Литвиненко: штрихи до портрету регента митрополичого хору. Стаття розкриває історію православного богослужбового життя Києва останньої третини ХХ ст., зокрема, діяльність митрополичого хору Володимирського кафедрального собору. Автором охарактеризовано творчий портрет видатного українського регента і хорового диригента М. Литвиненка як митця «православного мислення», а його диригентське мистецтво – як своєрідну і неповторну «молитву в музиці». На основі архівних джерел і матеріалів преси відтворено панораму церковного життя столиці протягом досліджуваного періоду, в якій працював митець.

Ключові слова: М.С. Литвиненко, Володимирський кафедральний собор, митрополичий хор, регент, диригування, православні богослужіння.

Кондратенко Ірина. Михаил Литвиненко: штрихи к портрету регента митрополичьего хору. В статье рассматривается история православной богослужбной жизни Киева последней трети ХХ века, в том числе – деятельность митрополичьего хора Владимирского кафедрального собора. Автором охарактеризован творческий портрет известного украинского регента и хорового дирижёра М. Литвиненко как художника «православного мышления», а его дирижёрское искусство – как самобытная и неповторимая «молитва в музыке». На основе анализа архивных источников и материалов прессы воссоздаётся панорама церковной жизни столицы на протяжении исследуемого периода, в котором работал Мастер.

Ключевые слова: М.С. Литвиненко, Владимирский кафедральный собор, митрополичий хор, регент, дирижирование, православные богослужения.

Kondratenko Iryna. Michail Litvinenko: touches to the portrait of the regent of mitropolit`s choir. Article examines the history of the Orthodox church-singing life of Kyiv during the third part of the XX century including functioning of the mitropolit`s choir of the St. Volodymir`s Cathedral. Author describes creative portrait of the famous Ukrainian regent and choir conductor M.Litvinenko from an unusual aspect: the choir conductor himself regarded as an artist of the Orthodox of thinking and his conducting is examined as original and unique «prayer in music». On the basis of analysis of the archive sources and the press materials: panorama of the capital church life in the given epoch is reconstructed in this research.

Keywords: M.S. Litvinenko, St. Volodymir`s Cathedral, a mitropolit`s choir, choir conducting, a regent, Orthodox church services.